

GÁSPÁR ILDIKÓ

JAN ÉS JANE

KÉT JAN KOTT-KÖTET

„Egy mondatához egy másik mondat, egy jelenethez egy másik jelenet, egy drámához egy másik dráma tartozik. Még akkor is, ha a kulcs - maga a történelem. Ez is csak egy másik szöveg. A szöveg pedig csak egy másik szöveghez való dörszülés közben tárul föl. Tudom, mert magam is csináltam.”

Jan Kott: A rendező avagy a szöveg megnyitása

Vajon mi tartozik Jan Kott mondataihoz? Mihez kell dörszólni őket, hogy feltáruljanak? Hogy megnyíljanak, kitarulkozzanak, felpattanjanak, és megláthatjuk a bennük lapuló gömbformájú - hiszen egész - ötletet? De az is lehet, hogy ezek a szövegek - mint a színpadi előadást *mintha-le-író* Pilinszky-drámák - „visszafelé” olvasandók. Mint amikor türelmetlenül a rejtvényűség végé-re, a megfejtésekhez lapozok, és újra meg újra elcsodálkozom, hogy „nahát!” és „jé, tényleg, hogy ez nem jutott az eszembe!”, vagy pedig -

ritkábban fordul elő - elégedetten mosolygok, sőt talán képzeletben kacsintok is Janek bácsira, mert sikerült ugyanazt gondolnom - legalábbis azt hiszem.

s furcsa, mert egy idő után egyre gyakrabban sikerül ugyanazt gondolnom, a megfejtések kezdi varázsukat veszíteni: maguk is megfejthető rejtvényekké válnak. Ezek a kulcsok sem nem igazi, „egyetlen” kulcsok, sem nem álkulcsok, amelyek minden ajtót nyitnak. Inkább hasonlítanak a vásáruházban kapható, 1-től 6-ig számozott beépítettszekrény-kulcsokra - legálisan beszerezhető álkulcsok. Csupán azt kell tudni, hogy melyik beépített szekrényhez melyik szám tartozik. Persze, az már megint más kérdés, hogy a szekrényben mit találunk: kötött holmit, nyári ruhát, a tavalyi posztereket, szétaposított cipőket vagy üres fogasokat.

II.

Mintha körülöttünk minden valóban úgy épülne fel, mint a szociogramok. Kis karika mindenki, számmal a közepén; jó esetben valahol a rajz közepén van, és jó sok vonal indul ki belőle és érkezik belé. Merthogy mindennek oka van, minden mindennel összefügg, és valami mindig hasonlít valami másra, szóval a világ olyan, mint A *Foucault-ingában*. De akkor miért támad mégis rossz érzésem? Hiszen egy ilyen világban könnyű eligazodni. Megannyi kis Miss Marpleként járkalunk az utcákon, és a szembejövőről egyből eszünkbe jut az a falunkbéli, aki - „ó, igen, emlékszem már, ő is mindig ugyanilyen szúrósan nézett, gondoltam egyből, hogy itt valami nincs rendben, és aztán nemsokára ki is derült, hogy nem szereti a tehéntejet! Aztán meg meg-

ölte azt a szegény öregasszonyt, azt a na, hogy is hívják, igen, igen, Jane-t. Így aztán már nem volt nehéz kitalálni, hogy ebben az esetben ki a gyilkos, hiszen még a tej utalata is azonos, csak ő a juhtúróval áll hadilábon.”

A kérdés most már az, hogy létezik-e az a bizonyos, a Világot irányító Terv. Van-e „büvös hordó”, amelyben a történelem hősei és nem-hősei különböző gyorsasággal, talán nem is megegyező irányba haladnak? Van-e szociogram számozott karikákkal, vagy akár ennek egy bonyolultabb fajtája, amelyben egy karikának többfajta jelölés felel meg, és így több szinten köthető össze a többi karikával?

Vannak-e hősök és nem-hősök? (Nagykarikák, kiskarikák, koncentrikus körök...)

Fontos-e nekünk a Learben rejtő Hamm A *játszma* végéből, vagy fordítva, a Hammben rejtő Lear? Hogy Hamlet Elektrára hasonlít, amíg nem öl, és Oresztészre, amikor öl. Hogy öl vagy nem öl.

Hogy Héraklész Oidipuszra hasonlít, és mindketten Prométheuszra hasonlítanak, a közös bennük pedig az *emberi nagyság*. Tényleg, mit jelent ez az emberi nagyság? s milyen az az elhagyott jurta, amely valaha Grotowski utolsó színháza volt?

III.

Jan Kott *mindig* színházban gondolkodik. Egyszerűen csodálatos, ahogy kiszámol(gat)ja, hány színész szerepelhetett az Alkésztiszben, majd ezzel (is) bizonyítja a visszatérő, néma Alkésztisz hamisságát. Még ha a fellebbentett fátyol alatt ugyanaz az Alkésztisz-maszk van is. De ki van a maszk alatt? Milyen nemű a Shakespeare-vígjátékban lányt játszó fiú színész, ha a lány, akit játszik, fiúnak öltözik? Lehet, hogy „a megoldás” valóban a stockholmi diszkóban van... („Több, mint húsz esztendeje [...] egy hideg téli éjszakát Stockholm valamelyik diszkójában töltöttem. Amikor néhány percre elhallgatott a fülsiketítő zene, a fiúk és lányok lassan, de még ringó léptekkel otthagyták a táncparkettet, s egymást átkarolva a falnak támaszkodtak. Sokáig álldógtak egymásba simulva. [...] Fiúk és lányok, lányok és fiúk, megkülönböztethetetlenek. Egyszer csak az egyik pár ellépett a faltól, és asztalunkhoz jött, ahol svéd barátaimmal üldögéltem. A pár - két lány volt; a farmeringükre, piros fonállal, egy-egy »girl« szó volt himezve - ismer-tetőjelül. Ki tudja, tán két, férfiruhát viselő nővel lehetne eljátszatni a Vízkereszthasonmásait: Viola/Cesariót és Sebastian. A fiatal nő közelebb áll az androginához, mint a fiatal férfi.”) Találhatunk-e karikát szám nélkül, vagyis ha megfosztjuk a karikát jelölésétől, marad-e egyáltalán karika? Úgy működnek-e a drámák, a szövegek, na és persze a világ meg az élet - a Történelem -

ahogy a mondatok Chomsky generatív nyelvészetében: lehet-e mindent mélystruktúrákra, modellekre redukálni - kinyitni számozott kulcsok segítségével?

Szerettem Jan Kott írásait. Talán éppen azért, mert ő Miss Marple-ra emlékeztet. Jan és Jane hasonlóan gondolkodnak. Hasonlító gondolkodásuk hasonlít egymásra. Igazán jó példa arra, hogy mint a borgeses „könyvtárak”, a kaptár hatszögletű sejtjei nemcsak egyformák, hanem pontosan össze is illenek. Vízszintesen, átlósan, le- és felfelé is. Igaz, nem is az összeállással van a probléma, hanem hogy mindegyik hatszögletű-e.

Jan Kottnál a görögök, Shakespeare, az abszurd hasonlítanak egymásra, egymásból következnak, oda-vissza. De ki(k)re hasonlít Heiner Müller, Botho Strauss, Thomas Bernhard és „a többiek”? Ha a történelem szöveg, vagyis kulcs, ez a mostani, a miénk, az enyém hányas számú kulcsnak felel meg? Talán a nullásnak, a nemlétező-létezhetőnek, a bármivel kitölthetőnek. Hiszen még annyi mindenre emlékeztet.

IV.

Igenis, jó úgy gondolkodni, hogy minden mindenre hasonlít, ha az ember nem felejt el, hogy semmi sem hasonlít semmire. A stockholmi diszkó egyenpólós fiúi és lányai minden „irányban” hasonlítanak egymásra. Meg a (nagy)szüleikre.

Jan Kott: A lehetetlen színház vége. Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet, 1997 Jan Kott: Istenevők. Európa, 1998

ÉLVE-BONCOLÁS

vitaestek a Stúdió „K”-ban kéthetenként szerda este fél nyolctól

november 11.

Garam László: **Pampásan buszozunk!**

házigazda a Jelenkor szerkesztősége

vendégek Gács Anna, Kovács Eszter, Németh Gábor

A kö, október 1-től 40% kedvezménnyel. kapható a Stúdió „K”-ban

november 25.

Caragiale: Az elveszett ^{levél}

házigazda a Színház szerkesztősége

vendégek a Katonai József Színház művészei

december 9.

Szergej Eizeustein

házigazda a Metropolis szerkesztősége

vendégek Szilágyi Ákos, Forgách Péter

Stúdió K - Budapest IX. Mátyás utca 9.

A Kálvin tértől a Ráday utcán a harmadik utca jobbra

Tel/fax: 216-7170 E-mail: studiok@c3.hu